

« sit iam sperare et amare et habere. Unde in essendo fides
« prior est ».

Et de existentia ac ratione theologalium virtutum hactenus.
Sequitur iam consideratio de exsistentia ac ratione virtutum mor-
alium infusarum.

QUAEST. LXIII.

DE VIRTUTIBUS MORALIBUS INFUSIS

In duobus prioribus huius quaestiones articulis attingit S. Thomas quaedam generalia principia quae iam fuerunt in prolegomeno satis exposita. Relinquuntur ergo exponendi duo soli articuli posteriores, ubi tractat de iis infusis virtutibus quae sunt in eodem genere analogo cum acquisitis, iisdemque censentur nominibus. Quae etiam ad quatuor principales reducuntur, iuxta illud Sap. VIII-7: *Sobrietatem*, id est temperantiam, *et prudentiam* docet, *et iustitiam*, *et virtutem*, id est fortitudinem. De quibus sit sequens proposito.

THESIS II.

Sunt quoque virtutes morales per se infusae, proportionaliter se habentes ad theologicas sicut virtutes morales acquisitae ad naturalia principia quibus in naturalem finem homo ordinatur. Differunt autem ab acquisitis, non solum secundum ordinem ad naturam divinam participatam quam consequuntur, verum etiam secundum ordinem ad formales rationes obiectorum, et sola excepta prudentia quae in intellectu est, caeterae omnes in voluntate tamquam in proprio subiecto quoad suam substantiam videntur esse reponendae.

Virtus moralis generatim est virtus existens in vi appetitiva, id est in libera voluntate, vel in appetitu sensitivo secundum quod est natus a libera voluntate moveri. Huic notioi congruunt ea quae de moralitate dicta sunt in tractatu de peccatis,

tum etiam vocis etymon de quo S. Thomas in I-II, Q. 58, a. 1: « Dicitur virtus moralis a *more*, secundum quod mos significat « quamdam inclinationem naturalem vel quasi naturalem ad ali- « quid agendum. Et huic significationi moris propinqua est alia « significatio, quae significat consuetudinem, nam consuetudo « quodammodo vertitur in naturam, et facit inclinationem simi- « lem naturali. Manifestum est autem quod inclinatio ad actum « propriè convenit appetitivae virtuti, cuius est movere omnes « potentias ad agendum. Et ideo non omnis virtus dicitur mora- « lis, sed solum illa quae est in vi appetitiva ».

Porro in ordine naturali, quod mirum alicui esse posset, nulla recensetur virtus vi appetitiva superaddita respectu ipsius supremi finis humanae vitae; nulla, inquam, correspondens alicui e virtutibus theologicis supra enumeratis. Ratio autem esse videtur, salvo interim meliori iudicio, quia finis ibi est *summum bonum prout habens ad naturam proportionem habitudinis*, et quia respectu huius boni voluntas per semetipsam, id est ex sibi con- genitis, virtus est ⁽¹⁾. Quippe inclinatio ad summum bonum (ut supra), nec minui nec augeri potest. Et si a rectitudine tenden- tiae in ipsum aberrari contingat, hoc non est ratione insufficien- tis dispositionis in voluntate exsistentis per ordinem ad ipsum met summum bonum secundum se, sed vel ratione defectus exsi- stentis in intellectu cui perfectio scientiae et sapientiae non est

(1) Cf. S. Thomam in I-II, Q. 55, a. 1. Tum Q. 56, a. 6, ubi sic dicit: « Cum per habitum perficiatur potentia ad agendum, ibi indiget « potentia habitu perficiente ad bene agendum, ubi ad hoc non sufficit « propria ratio potentiae. Omnis autem potentiae propria ratio atten- « ditur in ordine ad obiectum. Unde cum obiectum voluntatis sit bo- « num rationis voluntati proportionatum, quantum ad hoc non indiget « voluntas habitu perficiente. Sed si quod bonum immineat homini vo- « lendum quod excedat proportionem voluntatis, sive quantum ad to- « tam speciem humanam, sicut bonum divinum quod transcendit limites « humanae naturae, sive quantum ad individuum, sicut bonum prox- « mi, ibi voluntas indiget virtute. Et ideo huiusmodi virtutes quae or- « dinant affectum hominis in Deum (finem supernaturalem) vel in pro- « ximum, sunt in voluntate sicut in subiecto, ut charitas, iustitia, et « huiusmodi ».

que *cardinalium virtutum* appellatione, idque absque praeiudicio absolutae principalitatis quae theologicis propria est. Nam, ut eleganter observavit S. Thomas de Virt. Card. a. I ad 2um: « In fine appetitus hominis quiescit, et ideo virtutum theologicarum quae sunt circa finem ultimum, principalitas non comparatur cardini qui movetur, sed magis fundamento et radici quae sunt stantia et quiescentia, secundum illud Ephes. III-17: *In charitate radicati et fundati* ».

Et de ratione nominum hactenus. Nunc de re agendum est. Et primo quidem de exsistentia supernaturalium virtutum mox recensitarum. Tum deinde de proprio earumdem subiecto, de quo cum specialis occurrat difficultas, specialis quoque quaestio erit instituenda.

§ I.

Existentiam virtutum moralium infusarum negavit Scotus in III, D. 36. Qui in hoc quoque recessit ab anterioribus suaे scholae theologis, praesertim vero a S. Bonaventura sic scribente in III, D. 33, a. I, q. I: « Praeter habitus virtutum theologicarum necessarium est ad salutem ponere habitus virtutum cardinalium, sicut rationes ad primam partem inductae ostendunt, et concedendae sunt quoniam verum concludunt ». Porro opinio Scotti sensim obsolevit, ita ut sententia opposita quae iam ab antiquo communius tenebatur, evaserit processu temporis simpliciter communis et fere universalis. Quae etiam defenditur in praesenti ut longe conformior sensui in Ecclesia recepto, non tamen ut tantae certitudinis theologiae quanta est certitudo doctrinae superius traditae de virtutibus theogalibus, quas nullus catholicus sine gravi censura aut negare aut in dubium revocare posset.

Probatur autem in primis haec communis sententia ex supra citato Petri testimonio. Nam in maximis et pretiosis donatis per quae divinae naturae consortes efficimur, inveniuntur omnia quae ad vitam et pietatem faciunt. Ergo etiam morales virtutes prout congruunt superiori naturae nobis infusae. Nam si virtutes morales illae sunt quae versantur circa media, negari non potest

quin ad vitam et pietatem faciant quam maxime, tum quia usus mediorum requiritur ad consecrationem finis, tum quia si a fine aberrari contingat, hoc plerumque est quia circa media non recte afficimur. Et confirmatur, nam in operibus virtutum quas consequenter enumerat Petrus, simul cum fide et charitate commemorantur etiam prudentia, abstinentia, patientia, pietas, aliaque eiusmodi de quibus eleganter Augustinus in Tract. 8 in epist. Ioan. n. I: « Qui Deum laudat lingua, non semper potest; qui moribus Deum laudat, semper potest. Opera misericordiae, affectus charitatis, sanctitas pietatis, incorruptio castitatis, modestia sobrietatis, semper haec tenenda sunt, sive cum in publico sumus, sive cum in domo, sive cum ante homines, sive cum in cubiculo, sive loquentes sive tacentes, sive aliquid agentes sive vacantes, semper haec tenenda sunt, quia intus sunt omnes istae virtutes quas nominavi. Quis autem sufficit omnes nominare? Quasi exercitus est imperatoris qui sedet intus in mente tua. Quomodo enim imperator per exercitum suum agit quandoque placet, sic Dominus Jesus Christus incipiens habitare in interiore homine nostro, id est in mente per fidem, utitur istis virtutibus quasi ministris suis ».

Idem quoque colligitur ex Innocentio III, cap. *Maiores de baptismō*, et Clementina *de Summa Trinitate*, ubi supposita veluti certa infusione virtutum in adultis, eligitur ut probabilior sententia nunc communi consensu recepta de infusione earumdem in parvulis. Nam in iis documentis, virtutibus theologicis inseparabiliter accensentur et morales, ut appareat in decretali Innocentii enumerantis fidem, charitatem, aliasque virtutes. Ad quam normam oportet consequenter intelligere verba Concilii Viennensis eamdem prorsus quaestionem tractantis, cum ait « tam parvulis quam adultis conferri in baptismo informantem gratiam et virtutes ».

Ratione demum theologica illud idem innotescit. Quod enim oporteat istas virtutes morales infusas ponere praeter theologales, ex dupli potissimum capite ostenditur. — Primo ex consideratione eius quod requiritur ad supernaturalis perfectionis complementum. Nam Dei perfecta sunt opera, neque mancum quid ac veluti truncatum in suis creationibus esse sinit. Est au-

tem iustificatio quasi nova creatio et novi hominis effectio, ut ex iam allegatis Apostoli auctoritatibus constat. Oportet igitur ut in hac novi hominis creatione habeatur completus quidam organismus virtutum, non solum circa finem, sed etiam circa ea quae sunt ad finem. In iis enim quae ad finem sunt, reperiuntur speciales obiectorum rationes penitus distinctae a rationibus obiectivis in ipso fine Deo inventis, et dictum est supra quod virtutes et habitus secundum speciales rationes obiectivas distinguuntur ac multiplicantur. — Secundo ex consideratione proportionis quae debet esse inter principia et principiata. Virtutes enim quae circa media occupantur, comparantur ad eas quae sunt circa finem, sicut quedam consequentes dependentiae. Necesse igitur est ut sint eiusdem ordinis, quatenus anima divine se habens ad finem, divine quoque ad media se habeat. Unde S. Thomas in praesenti: « Oportet effectus esse suis causis et principiis proportionatos. « Omnes autem virtutes morales quae ex nostris actibus acquirentur, procedunt ex quibusdam naturalibus principiis in nobis praexistentibus. Loco quorum naturalium principiorum convergentur nobis a Deo virtutes theologicae. Unde oportet quod his etiam virtutibus theologicis proportionaliter respondeant alii habitus divinitus causati in nobis, qui sic se habent ad virtutes theologicas, sicut se habent virtutes morales (naturales) ad principia naturalia virtutum ».

Dices tamen cum Scoto: *Nullam esse necessitatem ponendi virtutes morales infusas. Neque ex parte finis, quoniam finis supernaturalis sufficienter habetur in anima per virtutes theologicas. Neque ex parte modi seu medii, quia fides modum dat operandi inferioribus in ordine ad Deum. Neque demum ex parte obiecti, quia quatuor virtutes cardinales acquisitae et tres theologales infusae sufficienter perficiunt animam respectu omnis obiecti pertinentis ad partem practicam agibilium, quin huic sufficientiae obstat possit finis supernaturalitas, cum theologicae sufficienter ad illum finem ordinent tam actus suos quam actus virtutum caeterarum.*

Respondetur autem ad primum, quod necessitas virtutum moralium infusarum non est ex parte finis considerati in se, sed

ex parte moderandarum operationum et passionum prout prosecutio finis requirit. — Ad secundum, quod fides dat inferioribus virtutibus modum operandi in ordine ad Deum finem supernaturalem, remote tantum et ut regula principians, non autem proxime et ut regula immediata. « Nam sicut in virtutibus acquisitis synderesis non ponit medium nisi mediante prudentia, et mo rales appetitiae medium illud exsequuntur: ita in infusis fides finem ultimum firmans et largiens, mediante prudentia infusa medium moralibus infusis imponit, et illas oportet medium illud habilitare. Fides ergo medium non dat nisi remote, prudentia autem infusa proxime. Oportet autem Dei opera perfecta esse, et ut prima et proxima habeantur principia ⁽¹⁾ ». — Ad tertium etiam dicitur quod quatuor virtutes cardinales acquisitae perficiunt animam in omni materia morali referibili ad finem, sed non supernaturali modo, neque etiam per se loquendo, secundum altiorem illam regulam quae congruit naturae divinae participatae. Nam ut ostensum est supra, si quis habitus naturalis seu acquisitus circa supernaturale obiectum ex repetitione actuum naturalium per accidens generari possit, possibilitas ista respicit physicam tantum naturae potentiam, minime vero potentiam moralem atque expeditam quae adhuc post Adae peccatum relinquatur. « Ad id autem quod additur, quod virtutes morales acquisitae ut imperant a charitate, ordinantur ad ultimum finem supernaturalem, respondetur quod ordinantur a charitate ad Deum ut res improportionatae ipsi charitati, ut poterit inferioris ordinis. Oportet autem charitatem habere media sui ordinis, etc. ⁽²⁾ ». Unde a primo ad ultimum, argumenta Scotti legitima carent consequentia.

Instabis tamen: *Voluntas uno eodemque actu movetur in finem, et in id quod est ad finem. Ergo omnis habitus perficiens circa finem, perficit etiam circa media. Ergo non oportet ut praeter charitatem, morales virtutes infundantur a Deo.*

Respondeo: *Dist. antec. Voluntas uno eodemque actu quo*

⁽¹⁾ Cajetan. in art. 3 huius quaestions.

⁽²⁾ Cajetan. l. c.

naturaliter indita, vel ratione insufficientis rectitudinis appetitus respectu mediorum in quibus voluntas praeter rationis regulam sese implicans, congenitam illam in summum bonum inclinacionem male applicat, et male applicando a vero fine deflectit. Caeferum si supponeretur intellectus habitu sapientiae perfectus, et vis appetitiva instructa habitibus bene disponentibus circa media, nihil amplius ad perfectionem hominis secundum quod homo est, posset desiderari, quoniam in sua habitudine ad naturalem finem, voluntas per se considerata, et facta abstractione ab his quae formaliter loquendo sunt per accidens, potentia est ultimo perfecta. Quae omnia cohaerent cum doctrina S. Thomae in I^a Part. Q. 60, a. 5, ubi docet quod *naturali dilectione angelus et homo plus et principalius diligat Deum quam seipsum*. Sequitur enim quod sicut non indiget homo speciali habitu ad diligendum naturaliter semetipsum, ita nec ad diligendum naturaliter Deum.

Haec itaque videtur esse causa cur inter virtutes morales naturales seu acquisitas, nulla computetur habens Deum pro obiecto immediato, sed omnes proxime versentur circa materiam creatam, videlicet circa ordinem rationis ponendum in operationibus et passionibus (¹). Et sic quatuor enumerantur principales, quae eatenus cardinales dicuntur, quatenus in eis tamquam in cardinalibus moralis vita volvitur (²). Praedictus enim ordo rationis dupliciter considerari potest: « Uno modo secundum quod in ipsa consideratione rationis consistit, et sic erit una virtus prin-

(¹) Nota hic quo sensu distinctio fiat inter operationes et passiones. « Operatio, inquit Caietanus in I-2, Q. 60, a. 2, genus est ad actus appetitus sensitivi qui vocantur passiones, et alias operationes. Et tamen operationes aliae ab operationibus appetitus sensitivi, appropria verunt sibi operationis nomen; et contra, passiones distinguuntur sub operationis vocabulo, ea ut puto ratione, quia actus appetitus sensitivi hoc speciale sortiti sunt, quod passionem corpoream annexam habent; alii vero actus hoc non exigentes, in communi remanserunt vocabulo. Sumitur ergo hic operatio non communiter, sed ut contra passionem distinguatur».

(²) Cf. Ambr. I. 5 in Luc. n. 62. — Greg. Magn. I. 2 Moral. c. 49.

« cipalis quae dicitur *prudentia*. Alio modo secundum quod circa aliquid ponitur rationis ordo. Et hoc vel circa operationes, et sic est *iustitia*, vel circa passiones, et sic necesse est esse duas virtutes. Ordinem enim rationis necesse est ponere circa passiones, considerata repugnantia ipsarum ad rationem, quae quidem potest esse dupliciter. Uno modo secundum quod passio impellit ad aliquid contrarium rationi, et sic necesse est quod passio reprimatur, et ab hoc denominatur *temperantia*. Alio modo secundum quod passio retrahit ab eo quod ratio dictat, sicut *timor periculorum vel laboris*, et sic necesse est quod homo firmetur in eo quod est rationis ne recedat, et ab hoc denominatur *fortitudo* (¹)». Ubi vides quatuor has virtutes quae omnium aliarum agmen ducunt sicut capita exercitus, aliasque omnes sub se continent ut partes potentiales, non circa finem, id est Deum, sed circa sola media immediate versari.

Nunc autem etsi in ordine supernaturali vis appetitiva necessario perficiatur circa ipsum supremum finem per duas virtutes spei et charitatis, quae ex consequenti dici potuissent morales infusae, quantum est ex vi etymologiae: quia tamen nullam virtutem habent respondentem sibi in naturalibus, et praesertim quia simul cum fide eminent in quodam gradu transcendentia, nusquam sic nominari consueverunt, sed excellentiae earum excellens quoque theologalium nomen fuit reservatum. Quapropter, etiam in infusis, *virtutes morales* illae solae dicuntur quae occupantur circa media, et in eodem genere analogo inveniuntur ac virtutes acquisitae, utpote in iisdem versantes materiis, licet secundum superiorem regulam et altiori modo. Ex quo fit ut quaternariam divisionem suorum analogorum retineant, servata quo-

(¹) Ita S. Thomas in I-2, Q. 61, a. 2 in corp., ubi aliam quoque quaternariae divisionis rationem addit: « Similiter secundum subiecta idem numerus invenitur. Quadruplex enim invenitur subiectum (moralis) virtutis: scilicet *rationale per essentiam*, quod prudentia perficit; et *rationale per participationem* quod dividitur in tria, id est, in *voluntatem* quae est subiectum *iustitiae*, et in *concupiscibilem* quae est subiectum *temperantiae*, et in *irascibilem* quae est subiectum *fortitudinis* ».